

Organizaj strukturoj kaj la estonteco de Esperanto

Humphrey Tonkin

Enhavo:

La komenco: universaleco aŭ internacieco?
 UEA: universalismo kaj kompromitiĝo
 UEA postmilita: de internacieco ree al universalismo
 Estontece
 Cititaj verkoj

Resumo. Ne senpense Hector Hodler kaj liaj junaj kunlaborantoj en 1908 nomis sian novan asocion “Universala”: kiel Lins atentigas, UEA konsistis nur el individuaj membroj, tiel ignorante la naciajn Esperanto-societojn. Temis esence pri horizontala strukturo, tre taŭga por la idealisma, popularisma etoso de tiu periodo. Sed la Unua Mondmilito, kaj la posta mondpolitika evoluo ĝenerale, plifortigis naciajn identecojn. Sekve, ne estas surprize, ke, kiam oni konstruis la “modernan UEA” en la jaroj post la Dua Mondmilito, oni kreis, surbaze de la kunigo de UEA kaj IEL, esence hierarkian strukturon, kies bazo konsistis el lokaj grupoj, landaj asocioj, kaj internacia organizaĵo. La fundamento de tiu strukturo estis (a) geografia kaj (b) ŝtata. Kvankam ekzistis plej diversaj aliaj Esperanto-organizaĵoj, neniu sukcesis komplete teni sian pozicion fronte al tiu monolita kaj dum pluraj jaroj tre efika strukturo. La mondpolitika evoluo iris en la lastaj jaroj inversan direkton: la internacia kunlaboro okazas ĉiam pli ofte sen interveno de ŝtataj strukturoj, sen limiĝo geografie – helpate (eĉ kaŭzate) de la profundaj ŝanĝoj en la komunika teknologio. Malfermiĝis la demando, kiun formon prenos la strukturoj de la Esperanto-komunumo en la estonteco.

La komenco: universaleco aŭ internacieco?

La Internacia Komitato de la Ruĝa Kruco estis fondita en 1863 kaj la Unua Konvencio de Ĝenevo estis adoptita en 1864, sed la unua vera internacia organizaĵo de ŝtatoj estis la *Union internationale du télégraphe* ‘Internacia Unio de la Telegrafo’, fondita en Parizo en 1865, kun la celo reguligi la internacian trafikon en la nove inventita telegrafio. Naŭ jarojn poste, en 1874, oni starigis la *Union générale des postes* ‘Ĝeneralan Poŝtan Union’, kiu en 1878 fariĝis *Union postale universelle* ‘Universala Poŝta Unio’ (Iriye kaj Saunier 2009:681–682, 1078–1079). Kial la telegrafia unio estis nomata “Internacia” kaj la poŝta unio “Universala”? Lingva pedanto eble atentigus, ke, dum la

telegrafia estis internacia *unio*, la gramatika rolo de la vorto *universala* estis iom malpli klara (spite la ŝajnan klarecon de ties franca titolo), ĉar la poŝta unio celis krei universalan poŝton — ĝi volis universaligi sistemon de komunikado jam establita ene de la diversaj landoj.

Fakte, inter la 1860-aj jaroj kaj la 1870-aj okazis subtila ŝanĝiĝo en la retoriko de internacia kunlaboro. Pli kaj pli malfermiĝis al edukitaj homoj vizio de novaj mondaj organizaĵoj, en kiuj tutmonda etiko limigus kaj eĉ forigus internaciajn konfliktojn, anstataŭigante ilin per traktatoj pri kunlaboro kaj pri la paca solvado de disputoj. Tiu periodo, kiun hodiaŭ oni nomas la zenito de imperiismo, estis karakterizata ne de insista ŝovinismo sed de la nocio, ke la vivprincipoj de “civilizitaj” homoj, kaj la edukaj sistemoj, kiuj peris tiujn vivprincipojn, estu etenditaj el Eŭropo al la cetero de la homaro (Drayton 2002:113–114). La koncepto de universaleco leviĝis kiel forta konvinko inter multaj homoj. Hodiaŭ ni komprenas, ke ofte tiuj principoj konvene maskis nudan akiremon, kaj ke la senbrida kapitalismo superruzis la idealistojn. Tamen, ne malmultis la homoj, kiuj revis pri universala ordo. Eĉ Karl Marx (1818–1883) en *Das Kapital* (1867) revis pri *forvelko* de la ŝtato. La finaj jardekoj de la jarcento estis periodo de florado de utopiismo, ekzemple la usona romano, ekzistanta en Esperanto-traduko, *Looking Backward: 2000–1887* ‘Rigardante Malantaŭen’ (1888) de Edward Bellamy (1850–1898) kaj amaso da aliaj verkoj. Sed la ideo de progreso, kiu ŝajnis nehaltigebla dum tiu ĉi periodo de industriiĝo kaj ekspansio, kompromitis iasence la ideon de universaleco, ĉar ĝi estis rekte ligita ne nur al la civiliza impulso sed ankaŭ al ekonomia supereco.

Elekto de la adjektivo *universala* en la nomo de Universala Esperanto-Asocio en 1908 estis signifa el pluraj vidpunktoj. Kompreneble, tio ne estis ĝia unua uziĝo en Esperanto: kiam Zamenhof aperigis sian vortaron en 1893, li elektis la vorton *universala* por priskribi ĝin; kaj kiam la organizantoj de la dua kongreso de Esperanto en Ĝenevo serĉis nomon por sia kongreso, ili nomis ĝin “universala” — esprimo, kiu poste gluiĝis ankaŭ al la antaŭa kongreso en Bulonjo. La vorton *universala* oni jam antaŭ la epoko de Esperanto identigis kun la filozofiaj lingvoj de la deksepa kaj dekoka jarcentoj, kaj ĝi reaperis en la periodo de la Lumiĝo, precipe en la verkoj de Immanuel Kant (1724–1804), kiu alproprigis la koncepton por esprimi la nocion de moralaj imperativoj ligitaj al la homa rezonkapablo (Hopkins 2002:14). Naskiĝis en tiu epoko la nocio de monda civitaneco kaj, kiel ekzemple evidentiĝis en la historio de lingvistiko per la eltrovo de la hindeŭropa “familio” de lingvoj en la sanskrita, malfermiteco al la nocio, ke la radikoj de la moderna mondo troviĝas ne nepre en Eŭropo. La vorto *universala* daŭrigis sian ekziston kiel esprimo de

tutmondeco, sed ĝia filozofia fundamento preskaŭ nepercepteble ŝanĝiĝis kun la kresko de la grandaj eŭropaj imperioj.

Zamenhof mem nomis sian unuan lingvan provon en 1878 *Lingve universala*; sian duan provon en 1881 *Lingvo universala* (vidu la artikolon de Kiselman, paĝoj 79–149 samkajere), sed sian en 1887 publikigitan lingvon *Lingvo internacia* (kvankam ties vortaro havis la titolon *Universala vortaro*) kaj notis sur la kovrilpaĝo de la Unua Libro, “Por ke lingvo estu tutmonda, ne sufiĉas nomi ĝin tia.” Oni povus dediĉi tutan eseon al la rilato inter la adjektivo *internacia* koncerne la lingvon kaj la adjektivo *tutmonda* koncerne la uziĝon de tiu lingvo. Zamenhof mem utiligis jen unu adjektivon jen alian en siaj fruaj proponoj pri starigo de organizaĵo por kunligi ĉiujn esperantistojn, proponante jam en 1889 *Tutmondan Ligon de Esperantistoj* kaj en 1893 *Internacian Ligon Esperantistan* (pri tiu historio vidu Korĵenkov 2009:87–93, 98–99). Li mem, kun sia iom neklara koncepto de etnoj kaj nacioj (evidenta en la ĝis hodiaŭ daŭre problema sufikso *-ujo*), revis pri “popoloj [...] en konsento,” ne plene farante la intelektan salton al la nocio de universaleco.

La serĉado de organiza strukturo por la esperantistoj longe daŭris en tiu komunumo de individuistoj kaj rivalaj gvidantoj. Kiam la Esperantista Centra Oficejo estis fondita post la bulonja kongreso, iuj esperis, ke ĝi sukcesos kunordigi la ekzistantajn Esperanto-organizaĵojn lokajn kaj naciajn. Sed tiu oficejo renkontis konsiderindan skeptikon inter la esperantistoj kaj neniam havis multan potencon — nek rimedojn.

Unu plia espero, la Delegacio por alpreno de lingvo internacia, starigita de Louis Couturat (1868–1914) kaj Léopold Leau (1868–1943) jam en la jaro 1900 kaj neniam vera kunordiga organizaĵo, fine glitis el la manoj de la esperantistoj kiam Louis de Beaufront (1855–1935) kaj Couturat en la periodo 1907–1908 proponis reformojn de Esperanto, kaj la fenomeno Ido ekestis. Tiu renverso nur pliakrigis la bezonon de funkcia unuiga asocio por la esperantistoj.

UEA: universalismo kaj kompromitiĝo

La koncepto de Esperanto-organizaĵo kiel ligo inter la nacioj jam estis esence fiaskinta kiam Hector Hodler (1887–1920) kaj Théophile Rousseau (1876–1916), forŝovante la tutan malbenitan historion de ligoj inter ekzistantaj asocioj, fondis sian universalan Esperanto-asocion kaj malfermis ĝin ne al asocioj sed al ordinaraj unuopaj esperantistoj (Lins 2008:10). Nur unu elementon el la antaŭa historio ili konservis: la ideon de Esperanto-konsuloj. Tiu ideo fakte naskiĝis jam en 1896, kiam M. S. Rakitski, en artikolo en la unua volumo de *Lingvo Internacia* proponis starigon de sistemo de Esperanto-agentoj — kun ioma sukceso (Sikosek 2006:58). En 1906 ĝi estis revivigita de

Alphonse Carles (m. 1929) kaj de Rousseau, kiuj proponis al la ĝeneva kongreso starigon de sistemo de Esperanto-konsuloj (Rousseau ankaŭ proponis starigon de urbaj Esperanto-oficejoj kiel servon al vojaĝantoj; Lapenna k.a. 1974:346). La juna Hodler entuziasmis pri la ideo, kaj enkadrigis ĝin en sian UEA en la formo de la delegita reto. Signifa estas tio, ke tiu loka delegitaro konsistis el unuopuloj, kiuj libere liveris helpon al vojaĝantaj esperantistoj: Hodler volis krei asocion, kiu laborigu Esperanton — kiu igu ĝin praktika rimedo por utiligo de ordinaraĵoj homoj.

Nomante la asocion universala, Hodler verŝajne estis influita ĝuste de la nocio de universaleco de interhoma helpo, kaj de bildo de mondo, en kiu homoj rilatas kun homoj, ne ŝtatoj kun ŝtatoj: li donis praktikan realigon al la fama eldiro de Zamenhof en Bulonjo en 1905 pri renkontiĝo de homoj kun homoj. Kion ne povis atingi Zamenhof, Hodler atingis. Privat pravis kiam li skribis (Künzli 2006:391): “Al tio, kion iniciatis la genio de Zamenhof sur la kampo lingva, Hodler aldonis la necesan bazon sur la kampo socia.” La esenca konstato tie ĉi estas tio, ke Hodler daŭrigis la koncepton de universaleco tia, kia ĝi manifestiĝis en la titolo de la Universala Poŝta Unio: ne temis nur pri universala *asocio* tiom kiom pri universala *lingvo Esperanto* utiligebla por ĉiu celo kaj de ĉiu homo, sendepende de aliaj disdividaj organizaĵoj de la homaro.

Kiam en 1910 la konata franca historiisto Gustave Gautherot (1880–1948) aperigis sian libron *La Question de la langue auxiliaire internationale* ‘La demando de internacia helpa lingvo’ li firme lokis sin en la linion de la universalistoj, klarigante kiel la ĉiuspecaj moralaj kaj materiaj rilatoj inter la homoj (por citi el la statuto de UEA de 1908; Möbusz 1921:150–170) vaste intensiĝas sendepende de la ŝtatoj kaj sen ilia kapablo interveni. Li listigis la abundajn teknologiajn ŝanĝojn, kiuj okazadis de post la invento de telegrafio, kun ekzemploj de la manieroj, laŭ kiuj ili ŝanĝis la vivojn de la homoj. Gautherot baptis tiun eraon *l’ère de la mondialité* ‘la erao de la tutmondismo’. Agnoskante, ke armeoj ankoraŭ ekzistas, kune kun rivalecoj inter la ŝtatoj, li substreki la ŝajne komunan deziron utiligi armeojn por konservi pacon, kaj eviti bataladon per traktatoj kaj interkonsentoj. En 1911, kvazaŭ substrekante tiun vidpunkton, la Universala Kongreso de la Rasoj okazis en Londono, kaj Zamenhof kontribuis referaĵon.

Sed Gautherot estis tro optimisma. La koncepton de universaleco detruis, aŭ almenaŭ grave malhelpis, la rea triumfo de ŝovinismo en la Unua Mondmilito, kiu batis UEA-n aparte forte: Harold Bolingbroke Mudie, la unua prezidanto, mortis sur la batalkampo en 1916, Théophile Rousseau same kaj en tiu sama jaro (Enciklopedio de Esperanto 1979:472). Kaj Hodler mem apenaŭ ĝisvivis la militofinon (por ne paroli pri la morto de Zamenhof mem en 1917). Nur Eugène Lanti (1879–1947), alia revanto pri universala homeco, sed *politike engaĝita* universala homeco, tenis la ideon viva en sia filozofio de

sennacieco, dum Privat plejparte ligis siajn esperojn, kvankam bazitajn en liberalisma tutmondismo, al la postmilita interŝtata ordo. Tamen, eĉ Privat ne povis malhelpi la transiron de UEA en iun specon de “negativa neŭtralismo” (Lapenna k.a. 1974:431), kiu kondukis al neglektado de la bezono mobilizi la esperantistan bazon ĉirkaŭ la principoj de internaciismo kaj aŭdigis voĉojn, kiuj rekomendis adaptiĝon de Esperanto kaj ties organizaĵoj al la kreskanta naciismo en Eŭropo.

Ne necesas detaligi ĉi tie la cirkonstancojn kiuj kondukis al la kompromitiĝo de UEA kaj la fondiĝo de la Internacia Esperanto-Ligo en 1936, kies organo fariĝis *Heroldo de Esperanto* sub redakto de Teo Jung (1892–1986) kaj kies oficejo en Londono tenis la movadon viva dum la milita periodo. Unu el la multaj paradoksoj malantaŭ tiu organizaĵo estis la fakto, ke ĝi konsistigis federacion de landaj Esperanto-organizaĵoj, do kompleta inverso de tio, kion Hodler celis en 1908, kvankam ankaŭ eblis aliĝi al ĝi kiel individua membro. Unu el la ĉefaj rolantoj en la nova organizaĵo estis Ivo Lapenna (1909–1987), el Jugoslavio.

UEA postmilita: de internacieco ree al universalismo

Post la milito, IEL kaj UEA kunfandiĝis en nove starigitan asocion kun la nomo UEA. Denove Lapenna ludis gravan rolon en tiu postmilita rekuniĝo. La nova UEA tamen ne estis la Hodlera: ĝi kombinis individuan membrecon kun sistemo de aliĝintaj landaj asocioj, en kiu la landaj asocioj havis signifan, eĉ decidan, rolon en la gvidaj organoj, precipe en la Komitato (detale rakontas la historion de tiu ĉi periodo Lapenna k.a. 1974:548–634). Lapenna sukcesis enkonduki en la statuton de la nova asocio la provizon, ke la homaj rajtoj estu gvidaj principoj por ĝia agado, tiel ŝirmante ĝin kontraŭ la politika kapitulaco, kiu karakterizis la antaŭmilitan UEA. En 1948, per la Universala Deklaracio de Homaj Rajtoj (akceptita *post* la enstatutigo de homaj rajtoj ĉe UEA) la nova monda ordo denove esprimis sin por la nocio de universaleco. Ĝis la lasta momento, la malneta deklaro portis la nomon *internacia*, sed la franco René Cassin argumentis, ke la Deklaracio estas morale deviga al ĉiu homo, ne nur la registaroj, kiuj voĉdonis por ĝia akcepto (Glendon 2001:161). Tiel, la principo de universaleco, jam reesprimita en la titolo de la Asocio, esprimiĝis ankaŭ en ĝiaj bazaj principoj de agado.

En 1954 okazis plia renverso, kiam la Centra Oficejo translokiĝis al Nederlando kaj finiĝis la periodo de brita dominado de la asocia administrado. Lapenna, kiu kiel ĝenerala sekretario estis la ĉefa impulso malantaŭ la translokiĝo, elektis daŭrigi agadon, kiun li kaj aliaj jam komencis en la jaroj tuj post la milito, nome klopodojn influi la interŝtatajn organizaĵojn UN kaj Unesko. Tiun historion oni jam plurfoje rakontis (vidu ekzemple Lapenna k.a. 1974 kaj Tonkin 2006:68–88) — sed ĝi montras al la malfacila vojo kiun

Lapenna klopodis stiri inter universalaj, neŝtataj principoj unuflanke, kaj interŝtateco aliflanke. Li elektis plejparte interŝtatan strategion surbaze de esence universala Centra Oficejo, kiu forte gvidis la Esperanto-movadon sen tre sistema klopodo entiri la landajn asociojn en la komunan regadon de la tuta strukturo. Tiu interna kontraŭdiro (se mi rajtas al marksisma termino) kondukis al la vojkruciĝo de 1974: en tiu jaro, la interŝtata potenco venkis kontraŭ Lapenna, kiam koalicio de landaj prezentantoj kontraŭstaris lin en la Komitato de UEA kaj lia prezidanta periodo finiĝis.

En la jaroj inter 1974 kaj 1990 la landaj asocioj restis, almenaŭ certgrade, la potencohavantoj en la Esperanto-movado ĝenerale; sed la moderna komunikado jam komencis subfosi ilian influon. Ju pli facile la esperantistoj povis atingi la internacian sferon kaj tie utiligi sian Esperanton, des pli malfacile la landaj asocioj tenadis sian influon. La malintegriĝo de la socialismaj landoj en la jaroj 1989–1990, parte ĝuste pro tiu komunika revolucio, kondukis al signifa malfortiĝo de la landaj asocioj, ne nur en oriento sed ankaŭ en okcidento. La mondpolitika evoluo kondukis la mondon for de la modernisma interŝtateco, kun ties klaraj linioj de aŭtoritateco, al nova speco de individuismo, en kiu la tuta koncepto de organizita movado ŝanĝiĝas favore al spontaneeco kaj hazarda ligiteco (Fettes 1997). Hodiaŭ la internacia kunlaboro okazas ĉiam pli ofte sen interveno de ŝtataj strukturoj, sen limiĝo geografie — helpate (eĉ kaŭzate) de la profundaj ŝanĝoj en la komunika teknologio. Ne estas facile antaŭdiri kiel la Esperanto-movado evoluos en tiuj novaj cirkonstancoj, sed estas evidente, ke la iama financa bazo de la organizita movado estas pli kaj pli subfosata de novaj kaj ŝanĝiĝantaj grupiĝoj de homoj kaj agado. Estas signife, ekzemple, ke `lernu.net` havas 100 000 registritajn uzantojn (depost 2004; sed kun ĉiusemajna kresko de ĉirkaŭ 250, do 5 000 novuloj jare), dum UEA havas apenaŭ 5 000 individuajn membrojn entute. Estas vere, ke fariĝi individua membro de UEA estas multe malpli facile ol simple aliĝi al `lernu.net` — sed tiu fakto estas interpretebla ne kiel avantaĝo sed kiel obstaklo.

Estontece

Estas malfacile imagi cirkonstancojn, en kiuj la malnova UEA, kun siaj ne-multiĝantaj membroj, malfortiĝantaj geografie bazitaj landaj asocioj kaj velkanta delegita reto povas longe elteni kontraŭ la fortoj de la elektronika mondo. Antaŭ precize 100 jaroj, Gautherot aperigis sian libron pri *mondialité* kaj Esperanto. Tiam la nocio de *reto* (signifa vorto!) de delegitoj kaj de horizontala strukturo de membreco, en kiu ĉiuj membroj kunlaboradu por komuna bono, estis revolucie nova (Lins 2008:12). Hodiaŭ, la revolucio en komuna nedeviga internacia mobilizo ĉirkaŭ morala agado jam okazis, kaj UEA ankoraŭ ne aliĝis al ĝi. Necesas denove apliki la principon de universaleco

kaj de komuna mobilizo laŭ la spirito de Hodler sed kun la novaj rimedoj de la dudekunua jarcento.

Cititaj verkoj

- Drayton, Richard (2002). The collaboration of labor: Slaves, empires, and globalization in the Atlantic world, ca. 1600–1850. **En:** A. G. Hopkins, red. *Globalization in World History*, 99–115. Nov-Jorko; Londono: Norton.
- Enciklopedio de Esperanto* (1979). Budapeŝto: Hungara Esperanto-Asocio. (Represo de la unua eldono, 1933, 1934. Redaktis L. Kókény; V. Bleier; ĉefredaktoro I. Ŝirajev.)
- Fettes, Mark (1997). Moderno kaj postmoderno en nia kulturo. *Esperanto* **90**(11):182–184.
- Gautherot, Gustave (1910). *La Question de la langue auxiliaire internationale*. Parizo: Hachette.
- Glendon, Mary Ann (2001). *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. Nov-Jorko: Random House.
- Hopkins, A. G. (2002). The history of globalization – and the globalization of history. **En:** A. G. Hopkins, red., *Globalization in World History*, 12–44. Nov-Jorko; Londono: Norton
- Iriye, Akira; Saunier, Pierre-Yves (red. 2009). *The Palgrave Dictionary of Transnational History*. Basingstoke; Nov-Jorko: Palgrave Macmillan.
- Kiselman, Christer (2010). Variantoj de esperanto iniciatitaj de Zamenhof. *Esperantologio / Esperanto Studies* **5**, 79–149.
- Korĵenkov, Aleksander (2009). *Homarano: La vivo, verkoj kaj ideoj de d-ro L. L. Zamenhof*. Kaliningrado: Sezonoj; Kaunas: Litova Esperanto-Asocio.
- Künzli, Andreas (2006). *Universalaj lingvoj en Svislando*. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo; Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale.
- Lapenna, Ivo; Lins, Ulrich; Carlevaro, Tazio (1974). *Esperanto en perspektivo: Faktoj kaj analizoj pri la Internacia Lingvo*. Londono: Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj; Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.
- Lins, Ulrich (2008). *Utila estas aliĝo: Tra la unua jarcento de UEA*. Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.
- Möbusz, A. (red. 1921). *Dokumentoj de Esperanto: Informilo pri la historio kaj organizo de la Esperanta movado*. Berlino: Ellersiek.
- Sikosek, Marcus (2006). *Die neutrale Sprache: Eine politische Geschichte des Esperanto-Weltbundes*. Bydgoszcz: Skonpres.
- Tonkin, Humphrey (2006). *Lingvo kaj popolo: Aktualaj problemoj de la Esperanto-movado*. Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.

Humphrey Tonkin, membro de la Akademio de Esperanto, estas Universitata Profesoro pri humanistiko ĉe la Universitato de Hartford, Usono. Li rolis kiel prezidanto de UEA dum la jaroj 1974–1980 kaj 1986–1989. Li estas direktoro de la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj kaj ĉefredaktoro de la revuo *Language Problems and Language Planning*.